

В.О. Забавін

ПАМ'ЯТКА ПЕРВІСНОГО МИСТЕЦТВА В ПІВНІЧНО-СХІДНОМУ ПРИАЗОВ'І

ВІД РЕДКОЛЕГІЇ. Питання про належність зображення доби палеоліту є дискусійним. Хоча як зображений об'єкт (бізон-зубр), так і стиль зображення близькі зазначеному часу, все ж низка фактів викликає сумніви. Це і матеріал (граніт), на якому виконано гравюру, і надто глибоке і широке гравіювання, а також той факт, що зображення знайдено на низькій терасі, що не характерно для доби палеоліту. Місце, де було знайдено зображення, потребує глибокого спеціального дослідження.

Публікацію присвячено характеристиці пам'ятки первісного мистецтва біля с. Піщевик Новоазовського р-ну Донецької обл., зроблено припущення щодо культурно-історичної належності наскельного рисунка.

Улітку 2006 р. під час проведення археологічної розвідки лівого берега р. Кальміус на ділянці від с. Гнутове до с. Павлополь за 2 км на південний захід від с. Піщевик Новоазовського р-ну Донецької обл. автором було відкрито і досліджено унікальну пам'ятку первісного мистецтва (рис. 1).

На одному зі скелястих виходів Приазовського архейського кристалічного масиву (узвишшявисочини) було виявлено наскельний рисунок великої рогатої тварини (бик, тур?). Скелястий виступ в наші дні є прямовисним масивом, що виходить із земляного надзаплавного горба загальними розмірами 16,5 м завширшки і 5 м заввишки, приблизно за 12 м від сучасного русла річки. Основа виступу підноситься над рівнем води на 2,5 м.

Петрогліф (рис. 2) виконано в стилі архаїчного реалістичного зображення методом графіті, що було властиво майстрам епохи каменя з їх багатою мисливською міфологією. Рисунок було нанесено на скелю за 1,2 м від рівня моря сучасної поверхні (найнижча точка). Максимальна відстань між крайніми точками за висотою — 920 мм, за шириною — 1700 мм.

Ширина прокресленого контуру коливається від 10 до 15 мм, глибина — 10—50 мм залежно від рельєфу скелі. Дно контуру гладеньке й заокруглене в розрізі. Поле рисунка всередині контуру не має видимих ознак обробки, слідів вохри або іншої мінеральної фарби.

На жаль, до ділянки скелі, на якій нанесено рисунок, дуже близько прилягає міжгір'я, яке

може знищити пам'ятку. З огляду на це, швидка публікація цього наскельного зображення є украй актуальною. Підтвердженням тому може слугувати стан гравіювань Мгвімеві, які З.Н. Зам'ятін, імовірно, виявив буквально перед їх зникненням, через два десятиліття їх уже неможливо було побачити (Столяр 1985, с. 36—37).

Наскельну гравюру, ймовірно, виконували грубими різцями, техніку її виконання дотепер не з'ясовано (Абрамова 1972, с. 10—11). Для виконання більшості скельних гравюр, особливо з глибоким прорізом, художник мав би використовувати грубі ріжучі інструменти. Такі великі кам'яні різці було знайдено на стоянці Ле Рок що, на думку дослідників, не залишає сумнівів щодо техніки цієї роботи (рис. 3).

Поблизу скелі зі знайденим петрогліфом на вододільних гривах за 2—3 км на південь і південний захід розташовані кургани (рис. 1). За 1 км нижче вздовж течії річки біля підніжжя ще одного скельного відслонення-виступу, що піднімається над схилом лівого берега р. Кальміус, розміщується карстова печера, що в літературі отримала назву Гайдамацької (Яруцкий 1995, с. 53—59). Автором статті печеру також було досліджено, але, на жаль, слідів присутності стародавньої людини виявлено не було, що, можливо, можна пояснити діяльністю сучасних людей (стелю і стіни дуже пошкоджено в результаті розведення вогнищ усередині печери). Однак найбільший інтерес становить виявлена під час розвідки стоянка первісної людини. Пам'ятка розташована за 2 км вище вздовж течії річки, на високій глинистій над-

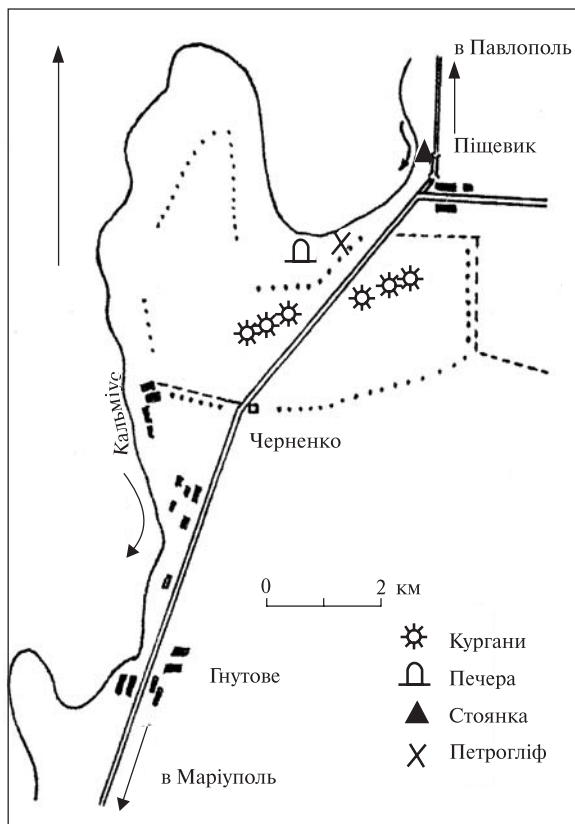

Рис. 1. Схема розташування пам'ятки

Рис. 2. Фотографія і рисунок петрогліфа біля с. Пішевик

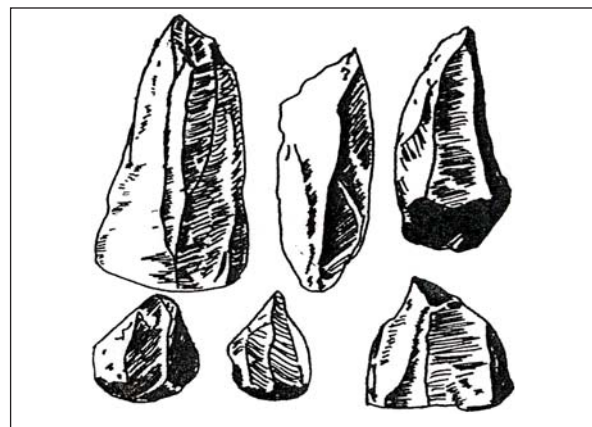

Рис. 3. Різці з печери Ле Рок

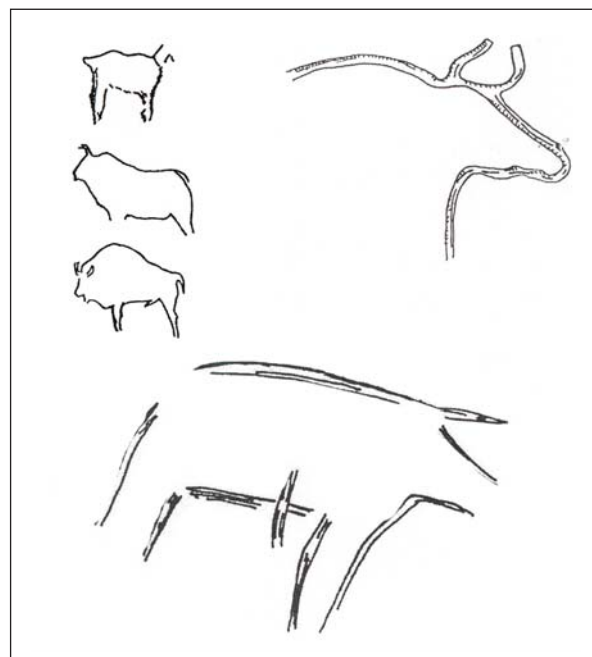

Рис. 4. Ранньооріньякський рисунок

заплавній терасі (стоянку практично знищено регулярним видобутком глини місцевими жителями). Було досліджено зрізи завдовжки 25—30 м, виявлено численні кісткові рештки великої тварини, а також кілька невиразних кремнієвих відщепів. Кремій білий, прозорий на світло, з інтенсивними слідами патини. Про давність пам'ятки засвідчує залягання знахідок в глині на глибині 1,2—1,5 м від рівня сучасної поверхні. Слідів культурного шару в розрізах простежити не вдалося. Сучасний стан пам'ятки не дає змоги визначити первинні розміри стоянки, але з огляду на розміщення виходів кісток і відщепів можна припустити, що протяжність її уздовж річки становила не менше 20 м.

Прямих аналогій відкритій пам'ятці в досліджуваному регіоні немає. Витвори первісного мистецтва на території Руської рівнини трап-

ляються на стоянках, що належать до ранньої і середньої доби пізнього палеоліту — епохи розквіту пізньопалеолітичної культури. На пам'ятках, датованих кінцем палеоліту, виявлено лише різноманітні прикраси, підвіски або намиста. За єдиним винятком (Капова печера), палеолітичне мистецтво на Руській рівнині представлено виробами, що належать до мистецтва малих форм («мобільне мистецтво»): скульптурою, різьбленням, графікою тощо (Археологія 1984, с. 226). Монохромні зображення тварин та абстрактні геометричні фігури Капової печери залишаються чи не єдиними творами монументального палеолітичного мистецтва не лише в Східній, а й у Центральній Європі (Археологія 1984, с. 231).

Після того як вимерли мамонт, вівцебик і носоріг, у господарській діяльності стародавньої людини зросло значення великих рогатих тварин, що підтверджує пізньопалеолітичний комплекс, який складається зі стоянки і кісток бізонів, розташованій у верхів'ї балки Казенної, притоці р. Кринка, неподалік м. Амвросіївка Донецької обл., дослідження якого тривають і нині (Кротова 1998, с. 87—89). Биків (бізонів, зубрів, турів) зображували на скелях Кам'яної Могили (Даниленко 1986, с. 139), Кобистану, Зараут-Камара (Формозов 1980, с. 10).

Починаючи з епохи бронзи зображення звірів майже зникають, поширюються геометричні схеми, наприклад: профілі гірських козлів, висічені на кручах Азербайджану, Дагестану, Середньої та Центральної Азії (Художественная ... 1994, с. 334), або стилізовані петрогліфи з гrotів Бика, Підкова на горбі Кам'яна Могила (Михайлов 1990, с. 131—136). До епохи раннього ме-

талу належить також живопис печери Архундьяс-тарама біля с. Стила Старобешевського р-ну Донецької обл. (Привалов, Посредников, Кравец, с. 58—82).

В археологічній літературі виділено так званий ранньооріньякський рисунок — вихідне в площинному анімалізмі пізнього палеоліту канонічне образотворче рішення, що характеризується комплексом обов'язкових ознак. Ізольовану статичну «двоногоу» фігуру передано гравійованою у положенні абсолютного профілю, внутрішні деталі у межах чіткого окресленого контуру жодним чином не позначено (рис. 4). У печерних комплексах Франції такі рисунки датовано часом від 30 до 20 тис. років тому (Брей, Трамп 1996, с. 207). За А.Д. Столяром, розвиток анімалістичного живопису можна подати у вигляді дев'яти етапів, що охоплюють близько 20 тис. років. І саме перший етап характеризується профільним контуром статичної двоногої фігури, окресленим лінією. Г. Кюн також вважає, що «мобільний» стиль не притаманний мистецтву оріньяку. В оріньяку напрямок ліній примітивний, простий, лінії контуру безперервні (Кюн 1976, с. 56—72).

Отже, можна припустити, що описаний наскельний рисунок, знайдений на березі р. Кальміус біля с. Піщевик, відбиває ранній етап становлення мистецтва кам'яного віку. У будь-якому разі, без сумніву, матеріал, що введено в науковий обіг, є досить перспективним джерелом для вивчення духовної сфери життя стародавнього населення України. Це завдання для окремого детального і комплексного дослідження із залученням археологічних, етнографічних, лінгвістичних та інших даних.

Абрамова З.А. Древнейшие формы изобразительного искусства // Ранние формы искусства. — М., 1972. — С. 10—11.

Археологія СССР. — М.: Наука, 1984. — Т. 1. — С. 226, 231.

Брей У., Трамп Д. Археологический словарь. — М.: Прогресс, 1996. — С. 207.

Даниленко В.М. Кам'яна Могила. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 139.

Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. — Прага: Артия, 1982. — С. 317.

Кротова О.О. Дослідження Амвросіївської пізньопалеолітичної стоянки // Археологічні відкриття в Україні 1997—1998 рр. — К.: ІА НАН України, 1998. — С. 87—89.

Кюн Г. Гравировка ледникового периода в Шулерлохе // Первобытное искусство: Сб. науч. тр. — Новосибирск: Наука, 1976. — С. 56—72.

Михайлов Б.Д. Петрогліфи из пещеры «Подкова» на холме Каменная Могила в Северном Приазовье // СА. — 1990. — № 1. — С. 131—136.

Привалов А.И., Посредников В.А., Кравец Д.П. Живопись пещеры Архундьяс-Тарама (Северное Приазовье) // Донец. археол. сб. — № 4. — С. 58—82.

Столяр А.Д. Происхождение изобразительного искусства. — М., 1985. — С. 36—37, 226—236.

Формозов А.А. Памятники первобытного искусства на территории СССР. — М.: Наука, 1980. — С. 10.

Художественная культура первобытного общества. Хрестоматия / Сост. И.А. Химик. — СПб.: Славия, 1994. — С. 334.

Яруцкий Л. Кальмиусская паланка. — Мариуполь, 1995. — С. 53—59.

Одержано 24.01.2007

В.О. Забавин

ПАМЯТНИК ПЕРВОБЫТНОГО ИСКУССТВА
В СЕВЕРО-ВОСТОЧНОМ ПРИАЗОВЬЕ

В публикации представлены данные, полученные в результате археологических разведок летом 2006 г. в среднем течении р. Кальмиус в Северо-Восточном Приазовье. Особое внимание уделено открытию на одном из скалистых выходов Приазовской архейской кристаллической возвышенности наскального рисунка, изображающего крупное рогатое животное. Высказано предположение о принадлежности этого уникального памятника первобытного искусства к эпохе камня.

V.O. Zabavin

THE SITE OF PREHISTORIC ART
IN THE NORTH-EASTERN COAST OF THE SEA OF AZOV

The publication presents the data gained during archaeological prospecting provided in summer 2006 in the middle part of the Kalmius River in the north-eastern coast of the Sea of Azov. Especially prominent is a discovery of the depiction of a big horned animal on a rock situated on one of the cliffy outlets of Azov Archeic Crystal Eminence. The presumption is made in the article that this unique monument of prehistoric art could be dated back to the Stone Age